

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія економіки, соціально-
гуманітарних та фундаментальних дисциплін**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Основи економічної теорії»

обов'язковий компонент

освітньо-професійної програми

першого (бакалаврського) рівня освіти

Авіоніка

173 Авіоніка

за темою № 10 - Світове господарство

Кременчук 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 22.02.2024 №2

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 17.01.2024 №6

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.02.2024 №2

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки, соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін, протокол від 05.01.2024 № 14

Розробники: викладач циклової комісії економіки, соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін, к.е.н., спеціаліст вищої категорії, викладач - методист, Пушкар О.І.

Рецензенти:

1. Директор Кременчуцької філії Класичного приватного університету, к.е.н., доцент, Меньйлова Г.Є.
2. Зав. кафедри автомобільного транспорту та транспортних технологій, к.т.н., доцент Кременчуцької філії Класичного приватного університету Головіна О.В

План лекцій:

1. Світове господарство. ТНК
2. Міжнародний поділ праці та спеціалізація.
3. Міжнародна економічна інтеграція. ЄС.

Рекомендована література:

Основна література:

1. Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І. Економічна теорія: політекономія, мікроекономіка, макроекономіка – К.: ЦНЛ., 2018.- 688с.
2. Горлач М.І., Соколов М.О., Кримов М.І., Лисенко С.Ф. та ін.. Економічна теорія: підручник для вищої школи – К.: ЦУЛ., 2017.-532с.
3. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія: Навчальний посібник – К.: Знання, 2014. – 711 с.
4. Базилевич В.Д. Економічна теорія: політекономія: практикум: Навчальний посібник – К.: Знання, 2013. – 496 с.
5. В.Д. Лагутін, Ю.М. Уманців, Т.А. Щербакова та ін. Економічна теорія : підручник – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 608 с.
6. Моцелюк Н.В. Політична економія. Економічний розвиток. Сучасні економічні системи. Світове господарство: Навчальний посібник – К.:ЦУЛ, 2014.-168с.
7. Осецький В.Л. Політекономія: Навчальний посібник – К.: НАУ, 2013. – 380 с.
8. Семененко В.М., Коваленко Д.І. Економічна теорія: Політекономія: Навчальний посібник – К.: ЦНЛ., 2017.- 428с.
9. Сірко А.В. Економічна теорія: Політекономія: Підручник – К.:ЦУЛ, 2017.- 448с.
10. Старостенко Г.Г., Мірко Н.В. Політична економія: Навчальний посібник – К.: Кондор – Видавництво, 2013. – 464 с.
11. Федоренко В.Г. Політична економія: Підручник-К.: Алерта, 2015. – 487с.
12. Якобчук В.П. Економічна теорія: Навчальний посібник – К.: Ліра – К, 2015 – 408с.

Допоміжна література:

13. Базиліук А.В., Дерій Ж.В., Концева В.В., Хоменко І.О. Економічна теорія. Практикум: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ., 2012.-312с.
14. Башнянин Г.І. Політична економія. Навчальний посібник. – К.:ЦУЛ, 2013. – 410 с.
15. Кузнєцова Л.В. Політична економія: Навчально – методичний посібник – К.: НУХТ, 2011. – 181 с.
16. Лопух К.В. Сучасний монетаризм: Монографія – К.: ЦУЛ, 2015.-272с.

17. Луценко Г.П. Курс економічної теорії: практика і теорія: Електронний посібник – Кременчук: КЛК НАУ, 2011. – 207 с.
18. Мельникова В.І. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2012. – 248 с.
19. Носова О.В. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2013. – 512 с.
20. Панчишин С.М. Аналітична економія: Макроекономіка і мікроекономіка: Підручник: у 2-х кн. / За ред. С.М.. — К.: Знання, 2013. 615 с.
21. Старостенко Г.Г. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: Ліра – К, 2011. – 432с.
22. Шевченко О.О. Історія економіки та економічної думки: сучасні економічні теорії: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ., 2012. – 280 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

23. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.gov.ua.
24. Нормативні акти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nau.kiev.ua.

Текст лекції:

1. Світове господарство. ТНК

Світове господарство — сукупність національних економік, пов'язаних міжнародним поділом праці, торговельно-виробничими, фінансовими та науково-технічними зв'язками.

Світове господарство характеризується:

- зростанням інтернаціоналізації економіки на основі поглиблення міжнародного поділу праці;
- створенням багатогранної системи міжнародних економічних відносин;
- формуванням міжнаціональних механізмів регулювання економічних взаємовідносин між країнами.

Економічними засадами функціонування світового господарства є:

- міжнародний поділ праці
- інтернаціоналізація економіки
- міжнародна конкуренція

Глобалізація – це вищий стан інтернаціоналізації, коли інтенсифікуються взаємозв'язки між усіма сферами світового співтовариства, що призводить до переплетіння економічних, соціальних, політичних, демографічних, правових, етнічних та інших сторін людської діяльності.

Разом з тим глобалізація відрізняється від інтернаціоналізації передусім, революційним розвитком інформаційних технологій, уніфікацією правил

поведінки суб'єктів у міжнародних економічних відносинах, що ґрунтується на рішеннях міжнародних організацій, ТНК.

Ступінь глобалізації економічних процесів визначається рівнем інформаційних комунікацій, інформаційної мережі, Інтернетом.

Традиційно поширювані в медіа-просторі європейських країн уявлення про те, начебто глобалізація – природне явище здорової стихії ринку, є декларативно-описовим спрощенням. Для серйозних учених, які займаються глобалістикою, очевидно, що «загальний процес глобалізації містить у собі глобалізаційну вертикаль, тобто штучну, організовану глобалізацію, котра виступає наслідком примусового впровадження однією країною (або групою союзних країн) тих чи інших уявлень в довкільні регіони.»

Розвиток процесів глобалізації значною мірою обумовлений технологічною революцією. Проявом посилення процесів глобалізації є:

- зростання обсягів міжнародної торгівлі;
- перевищення темпів її росту порівняно з темпами зростання ВВП;
- збільшення обсягів і динаміка росту іноземних інвестицій;
- збільшення кількості та посилення впливу ТНК на світові економічні відносини;
- зростання міжнародної мобільності людських ресурсів.

Повна ізоляція від процесів глобалізації, як і політика суцільної відкритості національної економіки – дві крайності в проведенні економічної політики. Світовий досвід засвідчує, що для того, щоб скористатися плодами інтеграційних процесів, національна економіка повинна мати конкурентні переваги, а держава – проводити зважену політику щодо її розвитку та реалізації. Процес глибшого включення економіки України до світового господарства має регулюватися політичним рішенням, ураховувати стан конкурентних переваг вітчизняних товаровиробників.

Глобалізація та її основний прояв – зростання відкритості національної економіки – обумовлюють як потенційні вигоди, так і негативні наслідки, обмежують можливості незалежної макроекономічної політики на національному рівні.

Позитивний вплив ТНК на соціально-економічний розвиток:

- 1) ТНК експортують до країн, які розвиваються, нове обладнання, передові технології;
- 2) створюють нові робочі місця.

Негативний вплив ТНК:

- 1) в основному розвивають в слаборозвинених країнах видобувну галузь, сільське господарство;
- 2) серед управлінських та інженерних кадрів частка місцевого населення незначна;
- 3) експлуатують ресурси слаборозвинених країн скуповуючи їх за безцінь, чим поглиблюють прірву між невеликою кількістю багатих країн й основною масою країн на всіх континентах, що є бідними.
- 4) іноді ТНК продають неякісні продукти харчування, медичні препарати.

Слід зазначити, що із закінченням холодної війни, крахом соціалістичної системи витрати на соціальний розвиток третього світу вже не розглядаються розвинутими країнами як необхідна складова витрат на власну національну безпеку. Наприкінці 90х років XX ст.. на програми допомоги Швеція відраховувала 0,89% ВВП, Данія 0,97%, Франція 0,55%, а США – 0,12%.

Нині ТНК контролюють 40% світових засобів виробництва, 75% світової торгівлі товарами та послугами.

Вкладати капітал в Українську економіку іноземців ТНК спонукає можливість завоювання позицій конкурентів, використання дешевої робочої сили, придбання за безцінь високих технологій, низькі екологічні вимоги до виробництва й можливість перебазувати до країн екологічно брудні, його види. На відміну від слаборозвинених країн в Україні не тільки дешева, а й висококваліфікована робоча сила.

Витрати на робочу силу в десятки разів є нижчими, ніж в розвинених країнах, а в разі перенесення на територію України «брудних» виробництв ТНК можуть заощаджувати до 25% капіталовкладень на очисних спорудах.

Слід зазначити, що штаб-квартири (материнські компанії) найбільших ТНК знаходяться в США. Це обумовлює значний вплив англо-американської законодавчої системи на функціонування трудового законодавства багатьох країн світу. Це не може не насторожувати світову громадськість, оскільки США досі ще не ратифікували і не визнають багато міжнародних стандартів праці, розроблених МОП у формі конвенцій та рекомендацій. У цілому ж модель соціально-трудових відносин, яка функціонує в США є далеко не ідеальною. Звідси загроза дерегулювання ринку праці, децентралізації переговорів та укладання угод, що сповідується багатьма американськими фахівцями і їхніми однодумцями в Західній Європі.

Склалася ситуація, коли нерозсудливий рух до ще більшої інтернаціоналізації заради підвищення економічної ефективності без належної уваги до її соціальних результатів обертається послабленням створеної в окремих країнах – над ринком – соціальної та адміністративної надбудови, у тому числі такої, що регулює ринок праці і трудові відносини. Домінує неоліберальний підхід до вирішення соціальних питань (пріоритет – ринковий механізм, свобода підприємництва, торгівлі).

Негатив цього процесу зрозуміла більшість країн Заходу, тому сьогодні відбувається посилення Держави і верховенства політики над економікою.

Розглядаючи причини погіршення відносин між працею і капіталом на етапі інтенсифікації процесів глобалізації, треба наголосити, що вони багатоманітні, а однією з головних є та, що для ТНК соціальна сфера ніколи не була пріоритетною.

Україні в умовах глобалізації економіки, посилення інтернаціоналізації господарств, слід завжди враховувати інтереси національного виробника, українського народу, не забувати, що капіталізм вільної конкуренції себе давно вичерпав. Роль держави в економіці Західних країн посилюється. Змінюються пріоритети: підвищується частка державного сектору, а значить і якість централізованого планування, яке дозволить зменшити частоту і глибину

економічних криз, найважливішими стають суспільні, колективні інтереси, а не приватні. Про це говорилося в резолюції Міжнародної конференції в Ріо-де-Жанейро в 1992р., яка була присвячена екології і подальшому розвитку суспільства, в резолюціях «Групи 20» («загальнонаціональні інтереси задають формат для реалізації приватних інтересів»).

Централізоване планування народного господарства західні економісти вважають самим цінним, що вони взяли у радянській економічній теорії. Саме західні економісти ввели термін «соціалізація капіталізму». Початкову фазу реального соціалізму ми бачили в працях класиків марксизму-ленінізму. Те, що було в Радянському Союзі – не реальний, а державний соціалізм, коли роль держави була тотальною.

Україні завжди треба пам'ятати про національну безпеку, національні інтереси в умовах глобалізації економіки, взаємовідносин з міжнародними фінансовими організаціями. Пам'ятати, що наднаціональне регулювання повинно сьогодні бути значно меншими, ніж ринкове і державне регулювання в господарському механізмі країни.

Глобалізація світової економіки передбачає активне розв'язання глобальних проблем людства. Усі глобальні проблеми (звичайно, умовно) можна поділити на політичні, економічні, демографічні, соціальні та екологічні.

Найнебезпечнішими для людства є політичні проблеми: а) війни і миру та гонки озброєнь в глобальному масштабі, людство щороку 1 трлн. дол. виділяє на воєнні видатки; б) економічного і політичного протистояння Сходу і Заходу, Півночі та Півдня; в) вирішення регіональних релігійних і військово-політичних конфліктів в Європі, Азії та Африці; г) тероризм, в тому числі інтелектуальний.

На друге місце вийшли екологічні проблеми: знищення природних ресурсів; забруднення навколишнього середовища; збіднення ґенофонду Землі.

Дуже різноманітними в різних регіонах світу є демографічні проблеми. Для країн третього світу характерний "демографічний вибух", а в розвинених країнах спостерігається постаріння і депопуляція населення.

За останні два десятиріччя найбільших успіхів людство досягло у вирішенні глобальних економічних проблем — сировинної і енергетичної. Проте у багатьох районах світу ці проблеми, так само як ще одна економічна проблема — продовольча, є дуже гострими.

Усе більшої актуальності набувають такі міжгалузеві проблеми, як освоєння світового океану та мирного освоєння космосу.

І всі ці глобальні проблеми вирішувати усім разом, а не поодиноці.

Слід зазначити, що ТНК, які залишаються сьогодні основним суб'єктом глобалізації, якісно змінилися. На зміну вертикально-ієрархічних ТНК, коли дочірні компанії підпорядковуються материнській, приходять горизонтальні ТНК, де управлінські функції дочірніх компаній збільшуються.

Глобалізація веде до зростання конкуренції у світовому масштабі, викликає поглиблення спеціалізації та поділу праці із властивими їм наслідками - зростанням продуктивності праці та скороченням витрат.

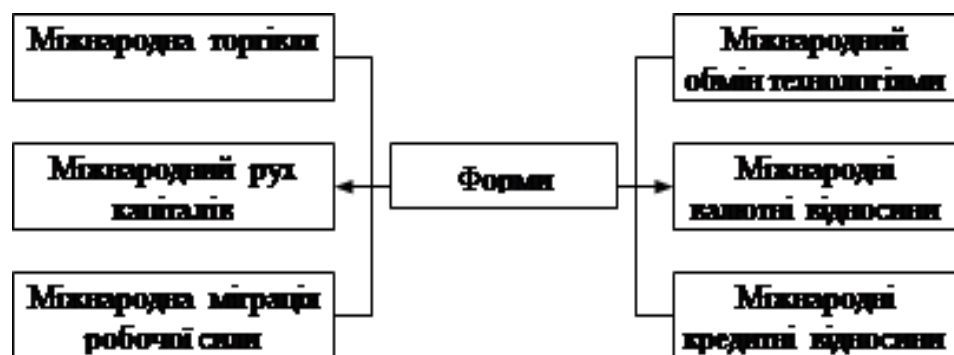
2. Міжнародний поділ праці та спеціалізація

Міжнародний поділ праці (МПП) — це процес відособлення різних видів трудової діяльності на міжнародному рівні, які взаємодіють і взаємодоповнюють один одного, складаючи об'єктивну основу міжнародного обміну товарами, послугами та результатами інших видів діяльності. Суть міжнародного поділу праці полягає в спеціалізації країн у виробництві окремих видів товарів та послуг, якими вони обмінюються. Глибина міжнародного поділу праці визначається ступенем розвитку продуктивних сил, міжнародні спеціалізації та кооперування виробництва.

Міжнародна спеціалізація виробництва – це форма міжнародного поділу праці, за якої зосередження однорідного виробництва у світі відбувається на основі прогресуючої диференціації виробничих процесів між різними країнами та їх суб'єктами.

Міжнародна кооперація – це форма організації спільного або взаємоузгодженого виробництва за участю двох або кількох країн.

Інтернаціоналізація економіки — формування, розвиток та поглиблення економічних взаємозв'язків між країнами завдяки відкритості національних економік.

Міжнародна торгівля - це форма функціонування світового ринку, під яким розуміється система обміну товарами й послугами на міжнародному рівні. Світовий ринок є складовою частиною світового господарства. Тому, хоча міжнародна торгівля існувала давно, світовий ринок сформувався лише в період зародження й розвитку капіталістичних відносин. Особливостями світового ринку є те, що на ньому, по-перше, формується інтернаціональна вартість, по-друге, складаються світові ціни, в основі яких лежить інтернаціональна вартість. Характерною особливістю світового ринку на сучасному етапі є відносно високий ступінь його монополізації, оскільки світова торгівля стає ареною панування міжнародних монополій, особливо транснаціональних. Істотно впливає на розвиток міжнародної торгівлі також державна зовнішньоекономічна політика.

Міжнародний рух капіталу. Найважливішою тенденцією в міжнародних економічних відносинах з 20 ст. стало те, що поруч з вивозом товарів набуває все більшого значення вивіз капіталу. В сучасних умовах це практично основна форма міжнародних економічних відносин.

Необхідною і головною причиною вивозу капіталу є його відносний надлишок і монополізація національного ринку, що не гарантує його прибуткового застосування. Отже, капітал спрямовується за кордон у пошуках більш високого прибутку.

Існує дві основні форми вивозу капіталу: ввіз позичкового й підприємницького капіталу. Позичковий капітал вивозиться у вигляді міжнародних позик, що надаються як державами, так і великими міжнародними банками та валютними фондами (Міжнародний банк реконструкції, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд тощо).

Підприємницький капітал вивозиться:

- а) у вигляді будівництва за кордоном власних (або на паях) підприємств;
- б) шляхом придбання акцій закордонних підприємств;
- в) шляхом відкриття за кордоном власних філій або дочірніх підприємств.

Прямі інвестиції надають право управлінського контролю за об'єктом, у який інвестовано капітал.

Портфельні інвестиції здійснюються шляхом придбання акцій іноземних підприємств у розмірах, які не забезпечують право власності або контролю над ними.

3. Міжнародна економічна інтеграція. ЄС

Інтеграція економіки України в світове господарство не є самоціллю. Вона повинна забезпечити зростання ефективності національної господарської системи в результаті найбільш вигідного використання ресурсів, які є відносно надлишковими в країні, з одного боку, а з іншого, шляхом насичення національної економіки ресурсами, яких є обмаль, але без яких вона функціонувати не може. Напередодні проголошення самостійності економіка України забезпечувалася продукцією власного виробництва на 82%. За межі України вивозилось понад 16% суспільного продукту, в т.ч. понад 40% чорних металів і металевих виробів, окремих видів енергетичного, підйомно-транспортного, нафтового, хімічного й ковальсько-пресового устаткування, автомобілів, тракторів, екскаваторів, тепловозів, автобусів, сільськогосподарської техніки й цукру. Отже, Україна мала значний експортний потенціал, який би міг послабити, а то й нейтралізувати її залежність від інших країн, які постачають їй різні види мінеральної, паливно-енергетичної, лісової, та іншої сировини. Про потужність експортного потенціалу України свідчать такі цифри. Частка України в останні роки існування СРСР становила 20% загальносоюзних експортних поставок. Продукція, вироблена в Україні, направлялася в 123 країни світу, а суб'єктами міжнародних господарських зв'язків були понад 1400 її підприємств, обсяг експортних поставок яких становив близько 7 млрд. крб.

Але, незважаючи на значні потенційні можливості, ефективність інтегрування економіки України в світове господарство на сучасному етапі досить низька. Це зумовлено рядом як суб'єктивних так і об'єктивних причин, серед яких передусім слід зазначити:

1. Катастрофічне падіння обсягів виробництва, що є наслідком загальної кризи, яка охопила соціально-економічну систему країни. ВВП порівняно з 1990р. скоротився майже на 70%. Отже, забезпечення країни власною продукцією значно впало, а залежність від інших країн почала загрожувати існуванню держави взагалі.

2. Різка й непродумана переорієнтація України на інтеграцію з країнами Європи й розрив об'єктивно зумовлених економічних зв'язків з країнами СНД, внаслідок чого були втрачені традиційні ринки на Сході, а доступ на західні ринки так і залишився проблематичним.

3. Низька якість і висока собівартість продукції, що випускається вітчизняним виробником, і в результаті її низька конкурентоспроможність. Отже, на західні ринки доступ для неї закритий.

4. Недосконалість системи управління зовнішньоекономічними відносинами.

В результаті зовнішньоекономічні зв'язки України на сучасному етапі характеризуються негативними тенденціями. Особливо це проявляється у сфері міждержавної торгівлі. По-перше істотно скоротився обсяг експорту України. По-друге, в експорті України переважають паливно-сировинні товари, а питома вага машин та обладнання дуже мала. По-третє, в експорті майже відсутня продукція, що виробляється згідно з договорами про міжнародну спеціалізацію та кооперування виробництва, що свідчить про низький рівень участі України в міжнародному поділі праці. По-четверте, незначна частка в експорті виробів сучасної техніки, технологій, ліцензій. По-п'яте, велика питома вага в експорті бартерних операцій (70-80%). Слід зауважити, що бартерні угоди, як правило, здійснюють приватні фірми й особи на не вигідних для держави умовах. Це практично форма первісного нагромадження капіталу, в результаті якого, з одного боку, йде розкрадання національного багатства, а з іншого, - кримінальне збагачення окремих осіб. Названі обставини визначають те місце, яке може зайняти і практично вже займає Україна в системі міжнародного поділу праці. Це місце периферійної країни, яка покликана своїми сировинними ресурсами, дешевою робочою силою й територією для розміщення екологічно шкідливих виробництв обслуговувати високо розвинуті країни "центру". Тому, якщо Україна має наміри залишитися суверенною незалежною країною, вона повинна терміново докорінно змінювати акценти в зовнішньоекономічній діяльності. Особливо це стосується напрямів розвитку міжнародних господарських відносин.